

РОЗГЛЯД СУТНОСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ТА МЕТОДИК ОЦІНКИ ЙОГО РІВНЯ

У статті розглянуто теоретичні основи визначення сутності сталого розвитку підприємства та методик оцінки його рівня. Доведено, сталий розвиток підприємства – це процес усвідомленого вибору власниками та керівництвом підприємства напрямів його діяльності, що ґрунтується на забезпеченні соціальної, екологічної та економічної результативності, та здійснюється під впливом «рефлексивно-активного середовища» функціонування підприємства. Розгляд існуючих підходів до оцінки сталого розвитку підприємства дозволив визначити ряд суперечностей, які їм притаманні, а саме: відсутність єдності щодо переліку показників оцінки, порушення логічних зв'язків між ними; використання показників, дані для розрахунку яких відсутні у офіційній звітності підприємств; необґрунтованість їх нормативних чи оціночних значень; використання інтегральних показників, економічний зміст яких відсутній.

Ключові слова: сталий розвиток, зовнішнє та внутрішнє середовище, оцінка, аналіз.

HRYTSYNA L. A.

Khmelnitskyi National University

REVIEW OF CONCEPTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE AND METHODS FOR ITS ASSESSMENT

In the article have been defined the theoretical basis of defining the essence of sustainable development of enterprise and methods for its assessment. It has been proved that sustainable development of the company is a process of informed choice of company's activity made by its owners and managers based on the integration of economic, environmental, and social goals under the influence of "reflexive-active environment" of the enterprise. Review of existing approaches to assessing sustainable development of the company allowed to define a number of contradictions that are inherent to them, such as: multiplicity of indicators to measure, infringement of logical connections between it; use of indicators the data for calculating of which can't be found in the official companies' reports; unjustified regulatory or estimated values of indicators; the use of integrated indicator, the economic content of which is lost.

Key words: sustainable development, external and internal environment, evaluation, analysis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Пошук механізмів забезпечення стабільності функціонування вітчизняних підприємств за умов нестабільності зовнішнього середовища їх функціонування в наш час набуває все більшої актуальності. Це зумовлює необхідність вивчення всієї множини підходів до управління підприємством, що зустрічається у міжнародній практиці. Зважаючи на те, що у світі все більше підприємств приділяють увагу проблемі сталості розвитку через пошук шляхів ефективного використання наявних ресурсів та зниження негативного впливу на навколишнє середовище незворотність зміни підходів до управління вітчизняними підприємствами у даному напрямку стає очевидною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однак, варто зазначити, що основна увага у роботах вітчизняних вчених приділяється проблемами забезпечення сталого розвитку на рівні світового господарства, економіки окремих країн та регіонів (О.М. Алімова, З.В. Герасимчук, М. Меллор, В.В. Мікітенко, Є. Остром, Ю.Ю. Туниці та інші), натомість, питанням забезпечення сталості на рівні підприємства присвячені лише окремі роботи таких вчених, як Б.М. Андрушків, О. В. Василенка, В.Л. Іванова, Т. В. Калінеску, Л. А. Квятковська, І.О. Тарасенко, Р. В. Шамрін, Н.В. Шандова тощо. Фактична відсутність у науковій літературі єдності щодо розуміння проявів сталості на мікрорівні та, як наслідок, нерозвиненість методичної бази оцінки рівня та перспектив запровадження практики сталого розвитку у діяльності окремих підприємств визначає актуальність обраної теми та необхідність її подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розгляд теоретичних підходів до сутності сталого розвитку підприємства та вивчення методик оцінки рівня сталості, що пропонуються науковцями до використання на мікрорівні.

Основний матеріал дослідження. Теорія сталого (стійкого) розвитку є провідною теорією сучасної економіки, яка своєю появою, з одного боку, підірвала фундаментальну основу традиційної економіки – необмежене економічне зростання, з іншого – заклала основи для теоретичного обґрунтування способу подолання циклічності у економічному розвитку світового господарства [1, с. 340].

До теперішнього часу в сфері теоретичного знання про процеси сталого розвитку існує три основних підходи – ресурсний, біосферний та інтегративний. Основним принципом біосферного підходу є підпорядкування розвитку людства природним процесам шляхом відмови від благ цивілізації. Позиція ресурсного підходу – використання біосфери в якості джерела ресурсів зростаючих потреб людства, що передбачається досягти шляхом технічного прогресу. Інтегративний підхід передбачає розвиток людства у

єдності екологічної, економічної та соціальної сфер [2].

Традиційно, можливість чи неможливість економічного розвитку розглядається через призму певних чинників. По-перше, обмеженості наявних ресурсів. Прийнято вважати, що рівень економічного розвитку того чи іншого регіону безпосередньо залежить від наявності різних видів ресурсів – матеріальних, людських, фінансових тощо. Відсутність чи недостатність наявних ресурсів є головним обмежуючим фактором економічного зростання як нескінченної величини.

По-друге, це потреби людини, чи точніше відношення людини до споживання. З одного боку, потреби людини є досить обмеженими, з іншого – рівень споживання благ постійно зростає. Однак фактично, блага обмежені не тому, що для їх виробництва необхідні обмежені ресурси, а насамперед тому, що потреби людини і рівень споживання благ є не гармонійними.

Ставлення людей до потреб формує в їхній свідомості цінність благ, яка визначається не стільки його природними властивостями, скільки прийнятим у суспільстві (відповідно до певного історичного етапу його розвитку) суб'єктивним «баченням цінності». Достатньо згадати загально відому «ієрархію потреб А. Маслоу», яка фактично об'єднує «безумовні» потреби людини як живої істоти (фізіологічні потреби, потреба у захисті та безпеці) із «відносними» потребами, які фактично породжені існуванням людини як суспільної істоти (потреба у повазі, самоствердженні тощо).

Фактично, можна зробити висновок, що проблема сталого розвитку – це, в першу чергу, проблема усвідомленого вибору. Тобто визначення: що спонукає людей до певних дій, чому це спонукає саме до таких дій, як подібні дії можуть вплинути на життя майбутніх поколінь [1, с. 340-341].

Варто зазначити, що поняття розвитку нерозривно пов'язане із розвитком бізнес-відносин, що супроводжується зрушенням парадигми від «звичайного бізнесу» до «сталого підприємства» [3].

Виразником даного ідеї стала концепція «триєдиної результативності» Дж. Елкінгтона, за якою сталий розвиток бізнес-єдиниці реалізується через досягнення: соціальної, екологічної та економічної результативності [4]. Тобто орієнтація на людину і збереження стабільності соціальних і культурних систем; забезпечення цілісності біологічних, фізичних і екологічних природних систем; досягнення запланованих показників прибутковості за умови дотримання балансу з вищезазначеними елементами.

При цьому, підприємство розглядається як система з погляду сукупності багаторівневих підсистем. Розгляд підприємство з позиції системного підходу дозволяє виокремити три основні процеси, що характерні для його функціонування: одержання ресурсів із зовнішнього середовища (вхід); перетворення ресурсів у продукт (процес); передача продукту в зовнішнє середовище (вихід) [5].

Оскільки підприємство розглядається як відкрита соціально-економічна система, на яку впливає зовнішнє середовище, можна зробити висновок про те, що сталість його функціонування формується під впливом як внутрішньої, так і зовнішньої стійкості. Внутрішня і зовнішня стійкість у взаємодії формують економічну стійкість підприємства в цілому. З одного боку, зовнішнє середовище впливає на внутрішню стійкість суб'єкта, з іншого — забезпечення внутрішньої стійкості сприятливо відбивається на зовнішній, забезпечуючи йому високу конкурентоспроможність і відповідний імідж у сфері бізнесу [6].

При цьому сучасне зовнішнє оточення підприємства можна представити як об'єднання двох основних середовищ господарювання: малорухливого пасивного та динамічного активного. Пасивне зовнішнє середовище підприємства – це структурно-просторове оточення, яке становить сукупність пасивних факторів впливу на підприємство, які охоплюють, головним чином, загальні умови природного, соціального, політичного, історичного або загально-технічного характеру, змінюючись повільно. Підприємство має обмежені можливості впливати на малорухливі елементи пасивного зовнішнього середовища. Активне зовнішнє середовище підприємства – це структурно-просторове оточення, яке становить сукупність активних факторів впливу на підприємство. Активні фактори є найважливішими елементами зовнішнього середовища, тому що вони активні стосовно інших елементів зовнішнього середовища і до самого. Нівелювання меж між внутрішнім та зовнішнім середовищами підприємства (підприємство виступає як об'єкт і суб'єкт розвитку одночасно) створює підстави для формування нового типу оточення підприємства, яке можна узагальнити поняттям «рефлексивно-активного середовища сталого розвитку», під яким слід розуміти полісуб'єктне середовище, що виступає як динамічна система активних взаємодіючих суб'єктів, включаючи підприємство як керуючий суб'єкт, інтегрованих через комунікативно-інформаційні зв'язки [7].

Таким чином можна зробити висновок, що сталий розвиток підприємства – це процес усвідомленого вибору власниками та керівництвом підприємства напрямів його діяльності, що ґрунтується на забезпеченні соціальної, екологічної та економічної результативності, та здійснюється під впливом «рефлексивно-активного середовища» функціонування підприємства.

Оцінити взаємозв'язок зовнішнього та внутрішнього середовищ, їх вплив на забезпечення сталого розвитку підприємства є однією з проблем, що наразі залишається малодослідженою. У світі активно розробляються і застосовуються різні підходи як до оцінки рівня сталого розвитку загалом, так окремих сфер його прояву, серед них найбільш відомими є: система еколого-економічного обліку, показник «істинних заощаджень», індекс розвитку людського потенціалу, індекс «живої планети», показник «екологічний слід», індекс екологічної сталості, індикатор «здоров'я населення», індекс реального прогресу й індекс сталого економічного добробуту.

Подібні міжнародні рейтинги є зручним інструментом для визначення місця країни чи регіону у світовій економіці, однак вони не дозволяють оцінити рівень та перспективи запровадження практики сталого розвитку у діяльності окремих підприємств. Наразі, вітчизняні науковці пропонують різні підходи щодо оцінки рівня сталого розвитку підприємств.

Так, Боженцова І.М. пропонує розмежовувати аналіз внутрішнього та зовнішнього середовищ. Оцінка внутрішнього середовища, на думку автора, повинна охоплювати економічну, соціальну та екологічну підсистеми. Аналіз зовнішнього середовища передбачає вивчення взаємовідносин підприємства із зацікавленими групами та конкурентами за визначеними показниками та критеріями [8].

Тужик К.Л. доводить необхідність застосування системи індикаторів в управлінні сталим розвитком підприємства. Процес переходу підприємства до сталого розвитку, на думку автора, характеризується трьома групами індикаторів: індикатори стану, індикатори розвитку та індикатори реагування [9].

Квятковська Л.А. вважає, що оцінка сталого розвитку підприємства повинна ґрунтуватись на системному підході, що дозволяє виявити показники взаємодії, які розділяються на категорії: показники на вході – виявляють вплив людини на систему та параметри сталого розвитку; показники стану – оцінюють поточні параметри системи, зміни рівня стійкості; показники управління – характеризують можливості системи реагувати на вплив зовнішніх факторів [10].

Особливістю авторського підходу Тарасенко І.О. є те, що автор пропонує визначати два блока показників при оцінці сталого розвитку підприємства: по-перше, блок показників, що характеризують шість аспектів діяльності підприємства („Економіка і фінанси”, „Клієнти”, „Екологічна безпека”, „Бізнес-процеси”, „Персонал” та „Соціальний розвиток”) й утворюють інструментальну панель для власників і керівників з метою використання під час обґрунтування й ухвалення економічних рішень та аналізу результатів діяльності; по-друге, блок показників, які характеризують результативність підприємства в економічній, екологічній та соціальній сферах і використовуються для складання звіту зі сталого розвитку підприємства (відповідно до стандартів AA 1000 та GRI). Передбачається, що система показників „інструментальної панелі” повинна містити лише найголовніші (ключові) результативні показники, а система показників результативності, що знаходять відображення у звіті зі сталого розвитку, повинна надавати детальну характеристику діяльності підприємства та формуватися відповідно до вимог зазначених стандартів з метою вичерпного інформування стейкхолдерів про сталий розвиток підприємства [11].

На протипагу, Андрушків Б.М. вважає, що оцінка сталого розвитку підприємства повинно базуватися на системно-інтегрованому підході, тобто виокремленні багатофакторних показників, що відображають зв'язок між економічною, соціальною та екологічною складовими [12]. Подібну точку зору, тобто визначення інтегрального показника сталого розвитку, розділяють багато вітчизняних вчених, дискусія точиться переважно щодо того, які часткові показники враховувати при його розрахунку. Горячева К. О. пропонує використовувати збалансовану систему показників, що охоплює 5 блоків впливу на сталий розвиток підприємства: власники, бізнес-процеси, клієнти, працівники, продукція. Для інтерпретації розрахованого значення інтегрального показника оцінки рівня сталого розвитку промислового підприємства автор пропонує використовувати так звані зони сталості, що дозволяє обґрунтувати стратегії розвитку підприємства з урахуванням його належності конкретній зоні сталості [13].

Цікавим у контексті врахування зовнішнього та внутрішнього впливу на сталий розвиток підприємства є підхід запропонований Смачило І.І. Автор пропонує використовувати базовий показник, який відображає спроможність підприємства виробити продукцію, на яку є платоспроможний попит. Зазначений показник стосується двох аспектів діяльності підприємства – виробництва товару та його збуту, тому його доцільно пов'язати з виробничою функцією підприємства та функцією споживання, яка описує попит на його продукцію. Зв'язок виробничих показників із виробничою функцією та функцією споживання відображає відповідно вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на сталий розвиток підприємства [14].

Висновки. У підсумку варто зазначити, що розгляд існуючих підходів до оцінки сталого розвитку підприємства дозволяє визначити ряд суперечностей, які їм притаманні. По-перше, відсутність єдності щодо переліку показників, які оцінюють різні прояви сталого розвитку, порушення логічних зв'язків між ними – надмірна або недостатня кількість, різний рівень деталізації, часто дублювання показників за змістом тощо. По-друге, використання показників, дані для розрахунку яких відсутні у офіційній звітності підприємств, тобто є недоступними для зовнішніх користувачів. По-третє, необґрунтованість нормативних чи оціночних значень показників, як наслідок значна варіативність інтерпретації одержаних результатів. По-четверте, побудова інтегрального показника з порушенням математичних правил або ж надмірним використанням математичних функцій, що унеможливує його використання не лише практиками на підприємстві, а й іншими науковцями.

Література

1. Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян : монографія : у 2 т. / за заг. ред. Г.Г. Півняка ; Мін-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т. 1. – 629 с.
2. Князева О. А. Проблеми сталого розвитку підприємств в умовах глобалізації / О. А. Князева, М. А. Дем'янчук // Економічний вісник університету. – 2015. – Вип. 25(1). – С.110–117.

3. Дима О. О. Роль посередницьких підприємств у реалізації принципів сталого розвитку / О. О. Дима // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2015. – № 4. – С. 260–275.
4. Elkington J. Enter the triple bottom line [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.johnelkington.com/archive/TBL-elkington-chapter.pdf>
5. Пакулін С. Л. Управління сталим розвитком сучасного підприємства / С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна // Траектория науки. – 2016. – Т. 2, № 3. – С. 2.1–2.17.
6. Шамрін Р. В. Взаємозв'язок ефективності і сталого розвитку підприємств / Р. В. Шамрін // Економіка та держава. – 2012. – № 3. – С. 86–87.
7. Калінеску Т. В. Забезпечення сталого розвитку промислових підприємств з використанням рефлексивного підходу / Т. В. Калінеску, О. А. Шведчиков // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 73–77.
8. Боженьова І.М. Концептуальні засади механізму сталого розвитку підприємства олійно-жирової промисловості / І.М. Боженьова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Випуск 3 (54). – С. 84–89.
9. Тужик К.Л. Індикативне управління сталим розвитком сільськогосподарського підприємства з використанням відтворювального підходу / К.Л. Тужик // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – Вип. 181(6). – С. 378–385.
10. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства / Л. А. Квятковська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1. – С. 85–89.
11. Тарасенко І.О. Формування збалансованої системи показників в контексті сталого розвитку підприємства / О.І. Тарасенко // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. – 2010. – № 684. – С. 254–260.
12. Андрушків Б. М. Інноваційні засоби формування концепції оцінювання сталого розвитку у системі: підприємство – галузь – регіон – держава (євроінтеграційні аспекти) / Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник, О. Б. Погайдак // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 6–17.
13. Горячева К. О. Модель оцінки рівня сталого розвитку промисловості з урахуванням соціально-екологічних факторів впливу / К.О. Горячева // Бізнес-інформ. – 2014. – № 5. – С. 57–62.
14. Смачило І. І. Принципи формування та структура механізму управління сталим розвитком підприємства / І. І. Смачило // Економіка розвитку. – 2013. – № 3. – С. 79–82.

Надійшла 01.11.2016; рецензент: д. е. н. Нижник В. М.